

Äta sova dö



Foto: Zoltan Sari

Äta sova dö är en film om arbetets betydelse i våra liv och för vår identitet. Den driftiga Raša ger dagens "arbetslinje" ett ansikte men belyser också de svårigheter människor på avfolkade ställen och med sämre förutsättningar kan ha att skapa den framtid de drömer om. Trots svärtan är det en lågmält humoristisk film med en kaxig, levnadsglad och revanschlysten ung kvinna i centrum.

Rekommenderad från åk 9 & gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

Tjugoåriga Raša Abdulahovic lever med sin far i ett ruffigt hus i nordvästra Skåne. En lite sömning ort där många arbetar på den lokala grönsaksfabriken. Så också Raša som har jobbat där sedan hon var sexton. Hon är den flinkaste vid bandet och populär bland arbetskamraterna. Pappan är sjuklig men lyckas inte, kanske på grund av språksvårigheter, bli sjukskriven. I stället reser han, trots vacklande hälsa, till Norge för tillfälliga jobb. När Raša vinkar av honom är hon plågsamt medveten om att också hennes jobb är hotat. De anställda har redan varslats.

Det hjälper inte att Raša är en av fabriken flitigaste och har arbetat i flera år. Tillsammans med flera andra sägs

hon snart upp. Beskedet blir en katastrof för Raša vars lön är grundbulten i familjens överlevnad. Men hon kan inte heller acceptera en tillvaro utan sysselsättning. När pappan ringer från Norge låtsas hon som om allt är som det ska. Att hon har fått behålla jobbet.

Efter den första chocken, då hon lämnar fabriken i panik, tar hon sig samman och infinner sig på arbetsförmedlingen. Där ska hon och de forna arbetskamraterna nu göras anställningsbara. De får se peppande filmer om Öresundsregionens oändliga framtidsmöjligheter, lär sig skriva tjuguså cv:n och övar sig på att söka arbete genom olika rollspel.

Raša är inte den som vilar på sina lagrar utan gör sitt bästa för att hitta ett jobb på egen hand. Hon frågar runt på alla ställen hon kan tänka sig och börjar på eget initiativ packa varor åt kunderna i en matvarubutik. Hon tar också på sig uppgiften att gå runt med en lista för att samla underskrifter till upprop om att få dit ett tivoli. Det mest lönsamma extraknäcket verkar emellertid vara spritlangning till yngre kompisar.

Pappan kommer snart tillbaka eftersom han inte klarat av arbetstempot i Norge. Hans smärtor blir allt värre och de gör ett nytt försök att få en sjukskrivning men läkaren förblir kallsinnig.

När Raša får reda på att alla i arbetssökargruppen utom hon har kallats till en anställningsintervju misstänker hon att det beror på hennes "arabiskt klingande" efternamn. Hon tågar då in på kontoret på firman som säljer brandut-



rustning, deklarerar att hon är intresserad av jobbet och övertalar arbetsgivaren att få provjobba. Hon tiger om att hon inte har något körkort.

Efter några övningsturer med vänner sätter hon sig bakom ratten och kör ut till kunderna på den skånska landsbygden. Det dröjer dock inte länge innan hon blir avslöjad och tvingas lämna både bilnyckel och jobb.

Tack var Rašas ansträngningar kommer slutligen tivolit till byn och hon slår ihjäl några timmar med karusell och prickskytte. Hon beger sig hem till vännen Nicki som numera arbetar på sin slaktings slakteri. Deras vänskap har förändrats sedan sist.

På kvällen samlas folk från trakten på den lokala pizzerian och dryftar problemen kring livet, arbetet och döden. Även om jobben inte finns kvar stärks människorna av sammanhållningen. Raša dansar, gråter lite, kramar om sina vänner och funderar över sin framtid.

Jobblinjen – arbeta för att leva, leva för att arbeta

För Raša är arbetet allt. Inte bara därför att familjen är beroende av hennes inkomst. Raša älskar också sin arbetsplats. Är flitigast, snabbast och den som får lära upp nykomlingar vid bandet på grönsaksfabriken. Hennes arbete inger stolthet och ger gemenskap och hon njuter av att vara fikarummets centralgestalt. När detta rycks bort från henne förlorar hon först fotfästet men lyckas snart hitta kraften att försöka hitta en ny sysselsättning.

När arbetarna samlas till möte om de kommande rationaliseringarna är stämningen tung och ödesmättad. Arbetsledarna torkar skuldmedvetna svetten ur pannan, facketes representanter försöker utan större inlevelse låta tröstande medan vd:n förklarar att kommande uppsägningar är ett måste för företagets framtida överlevnad.

När förhandlingarna avslutats och namnen på de avskedade kungjorts förs arbetarna en efter en bort för att meddelas sin framtid i en gastkramande evighetslång

scen. Raša inser att hon kommer att vara på fel lista. Men innan turen kommer till henne får hon panik och lämnar springande fabriken i sina arbetskläder. Hon följer landsvägen ända hem.

- När Raša förlorar arbetet rasar hennes tillvaro samman. Försök att konkretisera vad arbetet betyder för henne och för hennes självkänsla? Vad är hennes styrka på arbetsplatsen? Hur ser hennes roll ut bland arbetskamraterna?

- "Vad jobbar du med?" Det är en av de första frågor som poppar upp när vi ska bekanta oss nya människor. Varför tror ni att det är så? Vad betyder arbetet för oss, för vår identitet och vår status? Vilka arbeten stoltserar man med och vilka berättar man inte lika gärna om? Om arbetet är så viktigt som det förefaller i debatten; vad är det som gör arbetet värdefullt? Att man bidrar med en arbetsinsats för samhället, att det är roligt, utvecklande, ger bra betalt, arbetskamrater eller liknande? Vad förväntar ni er av era jobb? Vad värderar ni högst i en framtida karriär? Trygghet, flexibilitet, status eller ekonomi?

- Moderaterna myntade tillsammans med sina allianspartier begreppet jobblinjen inför valet 2006. Ett mantra som i hög grad fortfarande dominerar debatten. Man lanserade det egna partiet som "det nya arbetarpartiet". Hur tänker ni kring dessa begrepp? Vad anser ni att det innebär?

Filmens fokus ligger på vad som händer när man förlorar sitt arbete. Arbetsförmedlingen och deras roll i den arbetslöses tillvaro ges särskilt utrymme. De uppsagda skall coachas, matchas och boosta sina självförtroenden för att bli attraktiva på arbetsmarknaden. Deltagarna spelar rollspel som arbetsgivare respektive arbetssökande där den som söker anställning ska framhäva sina positiva sidor. Allt handlar om inställning, får de lära sig. Även privata företag jobbar inom denna jobbcoachsektor och man

kan nästan se arbetslösheten som en marknad i sig. Hur tänker ni kring detta? Vad tror ni behövs från samhället när man hamnar i ett läge som Rašas?

- De före detta fabriksarbetarna uppmanas av arbetsförmedlaren att inte se sig som arbetslösa, utan som personer mellan två jobb. Deltagarna gör sitt bästa för att gaska upp sig. Men hur marknadsför man sig själv? Raša avråds från att sätta en smiley i cv:t. Det kan tolkas som om hon försöker göra sig märkvärdig. Hur beskriver filmen de arbetslösa grönsaksarbetarnas situation i scenerna på arbetsförmedlingen? Hur skildras deras ansträngningar att bli anställbara?

- "Man ska framhäva vad man är bra på." Raša berättar att hon kan väga upp 175 gram rucola med bara handen och packa tolv påsar machésallad på 4,5 sekunder. En annan kvinna berättar att hon behärskar ett stort antal språk. Men dessa kunskaper räcker inte idag där allt fler industriella arbeten eller uppgifter som inte kräver akademisk utbildning rationaliseras bort och i många fall förläggs till länder med billigare arbetskraft. Vad är egentligen kompetens? Är det ett begrepp som är möjligt att beskriva?

- En tydlig tendens är också att arbeten inom traditionell produktion försvinner medan det är den så kallade tjänstesektorn som växer. Vilka arbeten tror ni kommer att finnas i vårt land i framtiden?

- De arbetssökande ska inte bara ägna sig åt att söka jobb. De får dessutom i hemläxa att utveckla en hobby. Det är nämligen inte bara vad man har för färdigheter på jobbet som räknas. Man bör också kunna uppvisa en meningsfull fritid. Hur reagerar de olika deltagarna i filmen på denna uppmaning? Hur tänker ni kring de krav som ställs på arbetslösa i dag? Vad är det som man säljer förutom sin kunskap? Personlighet? Image? Vad tror ni själva faller utslaget när många konkurrerar om jobben?

- Ett begrepp som också har myntats av alliansen är "att befinna sig i utanförskap". Värderingen av detta handlar inte bara om att man inte förmår försörja sig utan att man också är utanför en slags normaltillvaro i samhället. Fundera vidare kring arbetet som en inkluderande faktor och på vilket sätt detta stigmatiserar de som inte lyckas få ett arbete? Vad tänker ni själva, instinktivt, om någon som inte arbetar?

Klyftor

I grönsaksfabriken arbetar människor från världens alla hörn. Raša är från forna Jugoslavien, någon är från Irak, en annan från Thailand. Det råder god stämning och arbetsgemenskap vid bandet och en gemytlig jargong vid fikabordet. En förutsättning för att arbetet ska flyta. Men när varslen är ett faktum utmanas både vänskapen och lojaliteten. Diskussionerna innan det står klart vilka som får gå präglas av en ny ton. Raša tycker att irakierna borde få sluta eftersom de har varit kortast tid i Sverige.

Äta sova dö speglar ett samhälle där kulturer och nationaliteter möts, dels i ett mindre samhälle, dels i det

mikrokosmos som grönsaksfabriken utgör. Fabriken beskrivs också som samhällets egentliga mittpunkt och vi förstår att krisen får stora effekter i hela byn. Det är alltså en kris som verkar på flera plan. Men framförallt ser vi hur arbetsplatsens samhörighet och gemenskap upphör i ett slag. Plötsligt har man inte råd att vara generös. Det är mitt eller någon annans jobb som står på spel.

- Raša hinner för en stund bli lättad över att det är vännen Nicki, och inte hon, som får sparken. Senare är det hon som lite avundsjukt konstaterar att han lyckats få ett arbete. Vad händer när konkurrensen om jobben blir större? "Det är inte alltid rättvist vem som får sluta", säger vd:n, hur menar hon då?

- Raša och några andra som mist jobbet diskuterar läget över en öl på pizzerian. Några menar att arbetsgivaren behåller de utländska arbetarna eftersom de accepterar lägre lön och inte är fackligt anslutna som de svenska, med sina krav på att arbetsrätten ska följas. Fackombudet, som själv fått sparken, menar att det inte är sant men erkänner att han ersatts av en person med invandrabakgrund. Hur skildrar filmen hur kampen om jobben påverkar människorna och deras syn på invandrare? Vilka rädslor finns hos dem? Hur blottläggs hierarkin mellan arbetskamraterna när krisen slår till?

Filmen visar konkret upp de klyftor som uppstår mellan arbetarna men blir också till en spegling av de klyftor som växer i samhället i stort. Klyftan mellan arbetare och arbetsgivare, mellan svenskar och invandrare och mellan stad och land. Det kan nästan ses som symbolik att man packar det som förr kallades senapskål, men som nu blivit trendig rucolasallad, i askar som företrädesvis körs iväg och säljs till storstadens medelklass. Alltmedan det egna lilla samhället utarmas och avfolkas.

Ett exempel på de övergripande sociala skiktningarna är när rutinerade Raša får lära upp en jämnårig flicka som bara ska jobba några veckor för att få ihop till en resa. Arbetet i fabriken är inget hon behöver för att överleva eller hon skulle kunna tänka sig att fortsätta med. Medelklassens barn jobbar på sin höjd extra medan jobbet för Raša handlar om livet och snart finns inte ens jobbet kvar.

- Klass har inte på länge varit ett stort debattämne i Sverige och efterkrigstidens samhällsutveckling, som präglades av en långt driven fördelningspolitik, gjorde Sverige till ett av de mest jämlika samhällena i Europa. Men att jämlikhet inte är en konstant tillstånd visar all tillgänglig statistik. Sedan flera år växer de ekonomiska klyftorna. Vilka tecken ser vi på detta i filmen? Hur upplever ni att de sociala och ekonomiska klyftorna blir allt tydligare i dagens Sverige? Vad är klass enligt er? Vad är skillnaden mellan social, ekonomisk eller kulturell tillhörighet och klass? Utifrån vilka kriterier definieras olika grupper i samhället?

- Men filmen visar också på en stark känsla av sammanhållning och gemenskap mellan personerna i filmen. De förenas i sin utsatthet och förmår ha roligt, festa och skämta om eländet. Inte ens fabriken vd eller arbetsför-



medlarna utmålas negativt. De är människor lika bakbundna av ett system som alla vi andra. Vilka prov ser vi på att det finns en grundmurad solidaritet, medmänsklighet och respekt på den lilla orten?

Makten över sitt liv

"Ta vara på den chans ni fått, ni har hela framtiden för er nu." Arbetsförmedlaren försöker gjuta optimism i de arbetslösa med en reklamfilm om Öresundsregionen. En glättig bild av det "ständigt lockande Skåne" med sin utmärkande framtidsanda. "Vi rustar dig för att möta det nya arbetslivet." Frågan är dock om Raša och hennes vänner liv existerar i samma verklighet som filmens.

Åta sova dö handlar i grunden om vilken makt vi har och kan ha över våra egna liv. Raša är ambitiös och driftig men hennes förutsättningar kommer ändå att begränsa henne. Det skulle vara omöjligt att flytta till Malmö och lämna pappan som är beroende av henne både ekonomiskt och känslomässigt. Hon har inget körkort vilket stänger henne ute från ett av de få arbeten som står till buds. Hon har ingen högre utbildning och arbetet på fabriken är det enda hon har erfarenhet av.

- Det är arbetsgivarna som bestämmer villkoren, menar en arbetsförmedlare sedan Raša ljugit om körkortet. Fundera över vilka begränsningar som finns i hennes liv? Vad tycker ni hon skall göra för att komma förbi dem?

Filmen blir också en genomlysning av arbetslivets villkor och arbetsmarknadens strukturer. På fabriken finns facket med mandat att förhandla om avgångar och löner men det visar sig att de knappast har någon makt att påverka. Själv

försöker Raša övertala vd:n att behålla henne eftersom hon är en av de bästa. Men vad som avgör om man får stanna eller ej framstår som ett lotteri som ingen har kontroll över.

- Svensk arbetsmarknad har omfattande lagar som reglerar arbetsförhållanden på arbetsplatsen och anställda kan engagera sig fackligt för att få hjälp i arbetsrättsfrågor. Men filmen antyder att facket inte längre har något verkligt inflytande. Kanske har ni själva provat på att arbeta under somrar eller lov. Vad vet ni om era rättigheter som anställda och vad de olika fackförbunden kan bistå med när man ansluter sig? Vad är ett fackförbunds grundidé?

- Raša vägrar att se sig själv som ett offer. Hon har ett inre driv långt utöver det vanliga och accepterar inte att gå sysslolös. Därför tar hon tag i saken och försöker få arbete varhelst det kan finnas. Vilka arbeten skapar hon åt sig själv? Vilka egenskaper och överlevnadsstrategier har hon som gör att vi kan se henne som en överlevare som kommer att klara sig bra trots allt?

- Vi möter också andra i filmen som berättar om sina förhoppningar och besvikelser. Rašas vän Nicki säger att han skulle vilja bli veterinär men blir påmind om att det kräver högskoleutbildning. Ett ödets ironi är att det är ett slakteri han hamnar på. En kvinna i gruppen berättar att hon blivit utförsäkrad efter en lång tid med sjukdomar och oroas varje dag för hur hon ska klara ekonomin och sin familjs väl och ve. Kan man alltid skapa den framtid man själv drömmer om? Vilken makt har vi som enskilda individer.



Far och dotter

Skildringar av relationer mellan far och dotter tillhör inte det vanligaste på bioduken. Framför allt inte ett så starkt och ömsint som det i *Äta sova dö*. Raša och hennes pappa har bara varandra. Han tar hand om hemmet och har middagen klar när hon kommer hem från fabriken. Hon hjälper honom att fylla i papper från Försäkringskassan, följer honom till vårdcentralen och försöker tala med läkaren när pappans knackiga svenska inte räcker till för att förklara att han har smärtor och är sliten. De har också roligt tillsammans, med en lika hård som hjärtlig jargong. Pappan ser till att dottern får de bästa köttbitarna och nya kläder när det behövs medan Raša masserar hans trötta kropp och hämtar värmeflaska när han har ont.

- Förhållandet mellan far och dotter är innerligt skildrat och visar hur de två stretar för att livet ska fungera. Hur skildras deras relation? Vilket ansvar tar de för varandra? Vad undviker de att berätta för varandra?
- Pappan är givetvis stolt och tacksam för att Raša arbetar och tjänar pengar men lider också av sina egna tillkortakommanden. Han tjänar inte tillräckligt med pengar och kroppen sviker honom. Hur uttrycker han sin besvikelse över att inte känna sig som en "riktig" man och familjeförsörjare? I vilka situationer uppstår konflikterna mellan far och dotter? På vilket sätt blir pappan ett hinder för Raša och hennes möjligheter att utvecklas?

I en realistisk filmtradition

Det lilla samhället i *Äta sova dö* framstår som en bortglömd fläck på kartan där före detta affärer står som ruiner från ett förgånget välstånd och det mesta – förutom en pizzeria, en öde livsmedelsaffär och en färghandel – verkar bortrationaliserat eller igenbommat.

Ungdomarna hänger vid grillkiosken eller på platser som ekar övergivna och tomma. I grönsaksfabriken har dock banden hittills rullat. Men globalisering och effekti-

visering når även hit och det som var en varm och trygg arbetsplats blir en grottekvarn där människor kommer att offras hur mycket de än sliter. Förbrukade och utspottade i sysslöshet.

Vädret i filmen är genomgående bistert, kallt och med de vindpinade skånska slätterna som fond. Man har en ständig känsla av att frysa som förstärks av den havererade värmen i Rašas hus. Landskapet ter sig kargt och ogästvänligt men Raša och hennes vän Nicki finner en tillflykt till omgivningarna och höjderna omkring samhället. I de scener som utspelar sig i skogen intill eller vid en nedlagd temapark med enorma dinosaurier finns en mer poetisk ton och andrum för karaktärerna som för en stund också får vara lite barnsliga.

- Regissören Gabriela Pichler är själv uppvuxen i nordvästra Skåne med en självklar kännedom om miljöer och personer. Filmens karaktärer är sådana hon mött eller känner igen och spelas av oprövade skådespelarförmågor. Så även Nermina Lukač som Raša. Vad tycker ni filmen förmedlar med den här autenticiteten? Vilka detaljer och specifika miljöer ger filmen trovärdighet?
- Scenen när Raša känner på sig att hon står näst i tur att avskedas är en både stämmingsmässigt gastkramande och effektivt berättad scen. Maskinerna överröstar allt så ingen dialog hörs. Allt sker med blickar och gester. Hur upplevde ni den scenen? Varför är den så effektiv?

Klassperspektiv

Äta sova dö sällar sig till en realistisk filmtradition med anor från den fyrtioalets italienska neorealism med filmer som Vittorio De Sicas *Cykeltjuven* och Roberto Rossellinis *Rom öppen stad*. Eller sextioalets franska nya våg där *De 400 slagen* av François Truffaut och Jean-Luc Godards *Till sista andetaget* var epokgörande med sin utgångspunkt i vardagen, verklighetens miljöer och ett nästan dokumentärt skildrande.

I brittisk film uppstod i slutet av femtioalet en besläktad

rörelse som kallades "Free Cinema" som hade en ny social-realistisk inriktning. Den blomstrade under sextioalet med regissörer som Lindsay Anderson och Tony Richardson och kom att kallas diskbänksrealism. Ken Loach och Mike Leigh har fortsatt den här traditionen av socialrealistiska filmer om arbetarklassen in i våra dagar.

De belgiska bröderna Jean-Pierre och Luc Dardenne är två andra nutida skildrare av Europas "baksida". De har gjort sig kända genom filmer som *Ett löfte*, *Barnet* och, senast, *Pojken med cykeln*. *Äta sova dö* har av många jämförts med deras prisbelönta *Rosetta* och deras trovärdiga sätt att skildra socialt utsatta personer och den miljö de befinner sig i. Samt en liknande utgångspunkt, med en ung kvinnas kamp för sitt arbete i centrum. Fabrikens atmosfär, den närgångna kameran och den krassa skildringen av själva arbetet och vardagslivet som om man verkligen var där förenar de bägge filmerna. Liksom kritiken av det moderna tillväxtbaserade samhällets och marknadsliberalismen. Däremot har kvinnorna helt olika sätt att tackla sina öden och *Äta sova dö* är en avsevärt mer positiv film.

Fram tills nyligen har arbetarskildringarna knappt syns till i svensk spelfilm sedan sextioalet. Bo Widerbergs *Kvarteret korpen* och *Ådalen 31* hör till klassikerna liksom Jan Troells *Här har du ditt liv*. Med *Äta sova dö* sägs Gabriella Pichler ha väckt liv både i svensk arbetarfilm och i berättelser med klassperspektiv. Hon har dessutom belönats med Widerbergstipendiet, ytterligare ett bevis för att hon verkar i hans anda. Själva har hon sagt att det egentligen är märkligt att det kallas klassperspektiv bara för att det skildrar arbetarklassen. Enligt henne har hon alltid tyckt att filmer handlar om klass. Men då det varit vit medelklass blir det aldrig ifrågasatt utan betraktas som norm.

- Pichler har grävt där hon står och berättar sin historia utifrån egna erfarenheter. Vad menas egentligen med klasskildring och klassperspektiv och på vilket sätt antar filmen detta? Är det en värld ni kan känna igen?

- Vem som tillhör arbetarklassen har förändrats över tid, vilket också har gjort avtryck på filmduken. Den finländska arbetsinvandringen skildras i *Svinalängorna*. I *Snabba cash* försöker en ung man ta sig in i överklassen via gangstervärlden. Och i *Sebbe* blir den sociala utsattheten livsfarlig för en tonåring och hans ensamstående mor. I *Äta sova dö* är det ett nytt Sverige med en avfolkad landsort och med människor från hela världen som beskrivs. På vilket sätt visar *Äta sova dö* den arbetarklass som finns i dag? Hur tänker ni er att bilden av den vanlige "arbetaren" har förändrats?

- En film om arbetare som blir arbetslösa och det samhälle som inte längre har ett skyddsnät har givetvis också politisk sprängkraft. Pichlers film har på initiativ av Socialdemokraternas arbetsmarknadspolitiska talesperson Ylva Johansson visats i Riksdagen. Både som en väckarklocka för politiker

och för att ge ansikte och själ åt människor som reduceras till siffror och statistik. På vilket sätt blir *Äta sova dö* också ett politiskt inlägg? Och om man vänder på det; hur återspeglas den politik som bedrivs i dag i det som sker i filmen?

Några svenska filmer med klassperspektiv

Kvarteret Korpen av Bo Widerberg (1963)

Här har du ditt liv av Jan Troell (1966)

Ådalen 31 av Bo Widerberg (1969)

Sebbe av Babak Najafi (2010)

Svinalängorna av Pernilla August (2010)

Till det som är vackert av Lisa Langseth (2011)

Snabba cash av Daniel Espinosa (2010)

Till det som är vackert av Lisa Langseth (2011)

Play av Ruben Östlund (2011)

Snabba cash II av Babak Najafi (2012)

Boktips

Nina Björk, *Lyckliga i alla sina dagar: om pengars och människors värde* (Wahlström & Widstrand, 2012)

Produktionsuppgifter

Sverige 2012

Producent: **China Åhlander**

Manus & regi: **Gabriella Pichler**

Klippning: **Johan Lundborg & Gabriela Pichler**

Foto: **Johan Lundborg**

Musik: **Andreas Svensson & Jonas Isaksson**

Medverkande

Raša – Nermína Lukač

Pappa - Milan Dragišić

Nicki – Jonathan Lampinen

Peter – Peter Fält

Rosa - Ružica Pichler

Tekniska uppgifter

Längd: **104 minuter**

Censur: **Barntillåten**

Svensk premiär: **5 oktober 2012**

Distribution

TriArt Film AB, Tegnégatan 23, 11 40 Stockholm, telefon 08-703 25 13, info@triart.se, www.triart.se

Filminstitutet kan inte garantera att filmen finns i distribution efter den har slutat visas på ordinarie biografrepertoar. Via länken www.sfi.se/filmdistribution kan ni lära mer om hur ni hittar och bokar film.

Redaktion: **Andreas Hoffsten & Malena Janson, Film & samhälle, Svenska Filminstitutet, december 2012**